

Карл Густав Фон Маннергейм. Мемуари

Маршал Карл Ґустав Еміль Маннергейм (1867–1951) успішно управляв збройними силами та країною під час здобуття незалежності, становлення держави та в роки глобальних воєнно-літичних конфліктів, що загрожували самим основам існування Фінляндії.

Це людина, яка зробила найзначніший внесок у суверенітет країни.

У першому томі його спогадів мова йде про початки кар'єри барона Маннергейма, про його участь у рос*йсько-японській і Першій світовій війнах, про його розвідувальну мандрівку Азією та Визвольну війну у Фінляндії, про участь автора у формуванні внутрішньої та зовнішньої політики незалежної Фінляндії, а також про його мисливські мандри.

Карл Густав
Фон Маннергейт

Мемуари

Видавництво
«К Н Т»
Київ - 2024

УДК 355.333(480)(092)

М 23

Переклад українською — *Савелій Завадський*

Маннергейм Карл Густав Фон

М 23 Мемуари / Карл Густав Фон Маннергейм. — Київ: Вид. «КНТ», 2024. — 642 с.

ISBN 978-611-01-3190-2

Маршал Карл Густав Еміль Маннергейм (1867–1951) успішно управляв збройними силами та країною під час здобуття незалежності, становлення держави та в роки глобальних воєнно-літичних конфліктів, що загрожували самим основам існування Фінляндії. Це людина, яка зробила найзначніший внесок у суверенітет країни. У першому томі його спогадів мова йде про початки кар'єри барона Маннергейма, про його участь у рос*йсько-японській і Першій світовій війнах, про його розвідувальну мандрівку Азією та Визвольну війну у Фінляндії, про участь автора у формуванні внутрішньої та зовнішньої політики незалежної Фінляндії, а також про його мисливські мандри.

ISBN 978-611-01-3190-2

© Видавництво «КНТ», 2024.

→ **ВІД ВИДАВНИЦТВА**

Для наших батьків і дідів це був ворог, який воював проти СРСР. Для прадідів – небезпечний бешкетник, який очолив у Фінляндії білий рух і вигнав із країни більшовиків. Для ще старшого покоління – воєначальник, який заслужив високі нагороди тодішньої імперії. Для Півночі Європи – символ національної стійкості. Для самої Фінляндії – регент, головнокомандувач, президент, борець за незалежність.

Карл Густав Еміль Маннергейм прожив довге життя. Він народився 4 червня 1867 року, а помер 27 січня 1951 року. Із 83 прожитих ним років майже сімдесят був військовим. Як пише сам Маннергейм: *«Мені виповнилося 15 років, коли 1882 року я вступив до кадетського корпусу Фінляндії. Я був першим із трьох поколінь Маннергеймів, хто присвятив себе військовій кар'єрі»*.

Слово «кар'єра», обране самим автором, неточно відображає суть його життя. Будь-кому, хто познайомився з біографією Маннергейма, стає зрозуміло, що він не робив кар'єру. Він просто служив своїй країні.

Коли Фінляндія була в небезпеці, Маннергейм ревно вставав на її захист. Коли небезпека віддалялася, він йшов із

високих постів – завжди добровільно, або ж, як це сталося наприкінці життя, за станом здоров'я. Горда була людина.

Маннергейм брав участь у найбільших війнах першої половини століття: у рос*йсько-японській і Першій світовій (природно, на боці рос*ї), у війні за незалежність Фінляндії 1918 р. (проти червоних), у радянсько-фінляндській війні 1939-1940 рр. (проти агресії Радянського Союзу), у Другій світовій (на боці Німеччини – проти СРСР).

Коли Маннергейм не воював, він будував оборону країни. У 1931-1938 роках під його керівництвом було зведено знамениту «Лінію Маннергейма». Сам воєначальник відгукується про неї вельми скромно: *«...оборонна лінія, звісно, була, але її утворювали тільки рідкісні довготривалі кулеметні гнізда та два десятки збудованих за моєю пропозицією нових дотів, між якими були прокладені траншеї. Цю позицію народ і назвав «Лінією Маннергейма». Її міцність виявилась результатом стійкості і мужності наших солдатів, а ніяк не результатом фортеці споруд».*

Насправді, «Лінія Маннергейма» була серйозною фортифікацією, призначеною для оборони країни від нападу з південного сходу, але характеристика, дана їй Маннергеймом, дуже показова: як і належить справжньому полководцю, він пишається не технікою, а своїми синами – простими солдатами.

Спогади Маннергейма – цікавий документ епохи. Оцінка і трактування історичних фактів у них часто відрізняються від загальноновизнаних, але слід визнати, що автор – безпосередній учасник подій – мав на це право. У його «Мемуарах» не слід шукати красу літературного стилю: мова оповіді суха і лаконічна, часом вона нагадує військові зведення і, тим не менш, це – жива історія, свого роду щоденник солдата, який

більше фіксує події, ніж забарвлює їх. Водночас у текстах наказів головнокомандувача, звернень до армії та народу, яких чимало в книжці, раптом проривається високий пафос, і стає зрозумілим, що ці рядки писала людина з глибоким відчуттям, яка страждала за долю своєї батьківщини й пишалася тією роллю визволителя, що випала на її долю.

«Мемуари» маршала Маннергейма вийшли друком вже після його смерті, 1952 року, були перекладені багатьма мовами. Тепер ця книга стає надбанням українських читачів. Видавництво пішло на значні скорочення «Мемуарів» – у них дуже багато деталей і незначних фактів, які ускладнили б сприйняття книги широкою читацькою аудиторією. Однак збережено головне – пильну увагу автора до військової історії та політики, особисте ставлення до тих подій, учасником яких він був.

ЧАСТИНА I

→ **ПЕРШІ ДЕСЯТИЛІТТЯ ОФІЦЕРСЬКОЇ КАР'ЄРИ**

Моя служба в царській армії рос*ї почалася з випадку, який справив вирішальний вплив на моє життя. Я маю на увазі відрахування з кадетського корпусу у Фінляндії і вступ до Миколаївського кавалерійського училища в Петербурзі.

У скромних збройних силах, які могло утримувати Велике князівство Фінляндське після приєднання до рос*ійської імперії, кадетський корпус у Гаміна займав особливе місце. Тільки 1878 року було видано закон про загальний військовий обов'язок, на основі якого, на додачу до гвардійського стрілецького батальйону, який вже раніше існував, 1881 року було створено ще вісім стрілецьких батальйонів і пізніше – драгунський полк. На своїй батьківщині ці з'єднання були дуже популярні, а в імперії фінські стрільці багато років мали прекрасну репутацію. Офіцерів для цих з'єднань готували в авторитетному навчальному закладі, який було засновано ще за шведів, а з 1821 року він носив назву кадетського корпусу Фінляндії. Багато вихованців корпусу здобули глибоку повагу за служіння своїй батьківщині. Дехто після складання випускних іспитів переходив на цивільну службу, але основна частина продовжувала навчання на трирічних спеціальних кур-

сах для того, щоб продовжити військову службу у Фінляндії або, якщо вони цього хотіли, в царській армії, в якій багато хто з колишніх кадетів проявив себе з найкращого боку.

Мені виповнилося 15 років, коли 1882 року я вступив до кадетського корпусу Фінляндії. Я був першим із трьох поколінь Маннергеймів, хто присвятив себе військовій кар'єрі. Однак у вісімнадцятому столітті майже всі чоловіки мого роду обирали цю кар'єру.

Для кадетського корпусу були характерні старанна праця і залізна дисципліна. Найменші відхилення від правил присікали драконівськими заходами, насамперед позбавленням кадетів волі. Дисципліна в молодших класах залежала також від товариського суду, який був створений з учнів двох старших класів із правом винесення покарань. У кожного молодшого кадета був також і так званий опікун, зобов'язаний стежити за його навчанням і поведінкою. Але атмосфера в корпусі була чудова, а товариські стосунки, що виникли в ній, залишалися міцними за будь-яких мінливостей долі.

Специфічність і особливе становище збройних сил Фінляндії, зокрема й кадетського корпусу, мали безперечний вплив на навчання. Викладацький склад змінювався дуже рідко, і багато наставників відрізнялися оригінальністю. Керівником корпусу довгі роки був генерал Неовіус, який походив із дуже обдарованої сім'ї, – гарний вихователю і адміністратор, що вирізнявся, щоправда, часом вельми войовничим темпераментом. У становому представництві міста Гаміна він висловлював інтереси буржуазії, і кадети прозвали його «буржуйським генералом».

Коли 1885 року на зміну генералу Неовіусу прийшов генерал Карл Енкелль, крутий і суворий солдат, який вислужив-

ся у штабі генерала Скобелева на турецькій війні, у корпусі повіяли вітри змін. Кадетам довелося познайомитися з новими манерами навчання. У результаті я протягом двох місяців не міг зробити й кроку за межі корпусу – причиною тому були невеликі гріхи і порушення розпорядку, які, на думку сучасних педагогів, можна вважати просто дрібницями. Цей арешт був для мене нетерпимим, і в один із великодніх вечорів 1886 року я вирішив знехтувати заборонами. Спорудивши зі своєї військової форми дуже правдоподібну, на мій погляд, ляльку, я поклав її на ліжко і вирушив у самоволку. Ночувати я пішов до одного писаря, який жив неподалік, – його лисина, густа борода і могутній, як із пекла, бас досі зберігаються в моїй пам'яті. Рано вранці наступного дня я спав у нього вдома на широкому ліжку, поруч, на нічному столику, стояла склянка молока, і тут корпусний фельдфебель розбудив мене, щоб відвести назад у казарму. Лялька на моєму ліжку була виявлена, і це викликало великий шум.

Через два дні прийшло лаконічне повідомлення, що мене виключено з корпусу. Жодних пояснень мені надано не було. Утім, я очікував саме цього і вже прийняв рішення. При прощанні я сказав своїм друзям:

– Поїду до Петербурга, вступлю до Миколаївського кавалерійського училища, а потім стану кавалергардом.

Мої слова викликали велике пожвавлення. Усі добре знали, як важко було потрапити в цей добірний, перший гвардійський кавалерійський полк рос*ї. Хоча я тоді й не розумів цього, але зроблений мною крок став вирішальним для мого майбутнього: я вирвався з кола тісних родинних зв'язків і дістав можливість зробити кар'єру в інших, більш сприятливих умовах.

Моє рішення не викликало жодних сумнівів з патріотичного погляду, оскільки відносини між рос*єю і автономним Великим князівством Фінляндським у ті часи були хорошими. В основі їх лежала довіра фінів до рос*ї, породжена визвольними діями Олександра I. Після приєднання Фінляндії до рос*ї 1809 року імператор завоював серця своїх нових підданих монаршою присягою, а ще за два роки – великодушним поверненням Фінляндії (незважаючи на важку рос*йсько-турецьку війну, що щойно закінчилася) Выборзької губернії, захопленої рос*єю за часів Петра Великого. Послідовники Олександра I поважали його зобов'язання. Довіру було підірвано пізніше, коли під тиском рос*йського націоналістичного руху Микола II порушив імператорську присягу.

Для вступу до Миколаївського кавалерійського училища необхідно було скласти університетський іспит. Протягом року я приватно зубрив університетську програму в так званій школі Беєк і навесні 1887 року склав іспити. Крім усього іншого, було потрібне гарне знання рос*йської мови, щоб можна було розуміти предмети, які викладають. У кадетському корпусі Фінляндії нас, звісно ж, навчали рос*йської мови, але ці заняття були недостатніми, щоб вивчити мову, яка абсолютно відрізнялася від фінської та шведської. Для глибшого вивчення мови я вирушив улітку 1887 року до одного з родичів, капітана й інженера Е. Ф. Бергенгейма, який обіймав велику посаду на великому промисловому підприємстві в Харкові, величезному економічному центрі України. Моїм сердечним другом і добрим учителем став один із козаків-кавалеристів – вельми освічена людина, яка пройшла військове навчання в Петербурзі. Саме його стараннями вже восени я говорив рос*йською досить добре. Але все ж рос*йська мова спочатку давалася мені важко.

Будівля Миколаївського кавалерійського училища порівняно з кадетським корпусом у Гаміні справляла величезне враження: розміри її були набагато більшими, а архітектура – благороднішою. Драгунська форма, затверджена Олександром III, являла собою наступне: високі чоботи, сині штани з червоними лампасами, чорна із золотим коміром куртка і головний убір із хутряною обробкою і жорстким червоним верхом. Незважаючи на красу, ця форма ніколи мені не подобалася, втім, при виході в місто дозволялося надягати інший одяг. У кавалерійському училищі, звичайно ж, панувала муштра, прийнята в таких навчальних закладах, що позначалося на стосунках між курсантами. Так, наприклад, було встановлено, що «звірі» – учні молодших класів – не мали права ходити тими самими сходами, що й учні старших класів, до яких необхідно було звертатися «пане корнет». Дисципліна була ще суворішою, ніж у кадетському корпусі Фінляндії.

У кавалерійському училищі було дуже багато прекрасних педагогів. З особливою вдячністю я згадую викладача тактики полковника Алексеєва, серйозну і вимогливу людину, яка під час першої світової війни дослужилася до начальника штабу Ставки і навіть стала верховним головнокомандувачем. Керівником училища був доброзичливий і дуже освічений генерал барон фон Більдерлінг, згодом командувач армією під час рос*ійсько-японської війни. Навчання було ширшим і планомірнішим, ніж у кадетському корпусі, – давалися знаки хороша підготовка викладацьких кадрів і можливості для практичних занять. Адже училище могло брати участь у найбільших військових навчаннях драгунських полків.

Велику відпустку я проводив у Фінляндії. Завжди було приємно увійти в чистий вагон на Фінляндському вокзалі Петербурга і вирушити, як тоді здавалося, у довгу подорож до

Гельсінкі. Однак і повернення теж було приємним, оскільки я передчував напружену роботу в полку – я ставився до неї з великим завзяттям і дуже нею пишався. До того ж на мене чекав мій вірний, хоча і вельми норавливий, друг Нектор, з яким мене пов'язувало перше кохання вершника. Цим спогадам молодості я вірний і понині. Усі речі, що стосуються кавалерії – вибір коня, об'їзд, перегони, – донині залишаються для мене найприємнішими розвагами.

Незважаючи на мовні складнощі, мій перший рік навчання пройшов досить добре, а 1889 року я закінчив училище з відзнакою.

Після отримання офіцерського звання мене спіткало велике розчарування. У кавалергардському полку, де офіцерські збори схвалили мою кандидатуру, вакансій не виявилось, тому мені довелося вибирати якийсь інший полк. Я був змушений почати свою службу корнетом у 15-му Олександрійському драгунському полку, що розташовувався далеко на кордоні з Німеччиною – у польському місті Каліш. Кавалеристи полку, де всі коні були чорними, називалися «гусарами-смертниками» – в пам'ять про той час, коли цей полк був гусарським і офіцери носили доломани чорного кольору з посрібленими галунами. Це було привабливо для молодої людини, і я нічого не мав проти того, що опинився в Польщі, – згодом я бував там багато разів. Що більше я пізнавав поляків, то більше їх розумів.

Життя в прикордонному полку було досить монотонним, нічого особливого там не відбувалося. Однак коні були хорошими, а роботи цілком вистачало для тих, хто хотів працювати. Саме працювати я і хотів – можливо, навіть занадто хотів, як вважав командир ескадрону. У ті часи одним із його

обов'язків було придбання фуражу, для цієї мети виділялися кошти. Що менше коні працювали, то менше їм було потрібно їжі. Між мною і командиром ескадрону виникла мирна боротьба, і незабаром я зрозумів, чому він все частіше став запрошувати мене на обід.

Таким чином, я опинився в умовах, які існували у всіх частинах царської армії, розкиданої по величезній території рос*ї. Вони різко відрізнялися від умов у гвардійських полках і гарнізонах великих міст. Я навчився розуміти і поважати рос*ійську військову дисципліну, що володіла багатьма хорошими якостями. З новобранцями я не відчував особливих проблем, вони легко навчалися і були дуже витривалими. Якщо до них ставилися згідно із законом і так, як вимагала справа, то вони прив'язувалися до свого командира; ці відносини змінилися після революції, коли на військову службу прийшли прості люди, які не визнавали дисципліни.

Прослуживши цілий рік в Олександрійському драгунському полку, я отримав приємну звістку про те, що мене переводять у кавалергарди. Я вважав великою честю опинитися в цьому полку, почесним командиром якого була сама імператриця Марія Федорівна. Я мріяв опинитися в Петербурзі, де для молодого офіцера було набагато більше можливостей.

У кавалергардському полку мені довірили навчання новобранців у першому ескадроні, і я із задоволенням взявся за роботу. В окремі дні кінні навчання починалися вже о шостій годині ранку. О дванадцятій годині вони переривалися на сніданок, потім заняття тривали до чотирьох або п'яти вечора, після чого я був вільний і міг займатися своїми справами. Черговому офіцеру найчастіше доводилося обідати в гордій самоті. Через певні періоди часу влаштовувалися загальні

полкові обіди, в яких брали участь і колишні офіцери. Після рос*ійсько-японської війни в цих обідах гвардійського полку брав участь Його величність.

Служба в кавалергардському полку повністю відрізнялася від тієї, до якої я звик у драгунському полку. Оскільки казарми перебували в місті на березі Неви, то ескадрони дуже рідко виводили на відкриту місцевість, тож здебільшого проводили лише формальні навчання і кінні заняття в манежі.

Я з жалем згадував лихі заняття на широких просторах у районі міста Каліш. Саме тому найприємнішими були виїзди в табори до Красного Села, які починалися в травні й тривали все літо. Коли столицю відвідували царствені особи та правителі іноземних держав, їх зазвичай привозили до Красного Села – там, на честь високих гостей, влаштовували пишні паради та маневри, що демонстрували міць рос*ійської імперії, а нам це давало змогу відволіктися від повсякденного табірнього життя. Однак найголовнішим у такому житті кавалергардів були перегони, на які прибувало все вище командування та військові представники інших країн.

Іноді в зимовий час офіцери кавалергардського полку мали нести варту в Зимовому палаці. У ці хвилини мені здавалося, що я торкаюся до частинки історії рос*ії. Подібні почуття викликала й історична військова форма, яку ми мали носити: мундир із білого сукна з посрібленим коміром і галунами, лосини, які щільно облягали (між іншим, їх треба було одягати мокрими і висушувати на голому тілі), блискучі шкіряні чоботи. Ці чоботи були набагато вище колін, і сидіти в них було дуже незручно. Поверх мундира надягали червоний віцмундир з Андріївськими зірками, вишитими спереду і ззаду. Вбрання довершувала каска, прикрашена двоголовим

імператорським орлом, який ми, офіцери, називали мирним ім'ям «голуб». Було дуже приємно звільнитися від усього цього спорядження, яке доводилося носити протягом цілої доби.

Зимовий палац надавав офіцерам-кавалергардам і більш приємні враження. Нас запрошували на всілякі святкування, великі прийоми і так звані концертні танці, а також на бали, які імператор щорічно давав для тисяч запрошених. Раз на рік шеф полку імператриця Марія Федорівна разом зі своїм чоловіком імператором Олександром III приймала у себе всіх офіцерів полку. Імператриця, дочка данського короля Крістіана IX, завжди з симпатією ставилася до Фінляндії, і ми, фіни, називали її північним жіночим ім'ям – імператриця Дагмар. Пізніше, під час подорожей країнами Центральної Європи, я побував у Данії, і мені випала нагода висловити свою повагу Її Величності, яка проводила в цій країні свої останні роки.

Будучи великим шанувальником кінного спорту, я завжди з натхненням брав участь у перегонах з перешкодами, які організовували взимку у величезному, що вміщував весь полк, Михайлівському манежі. А коли мій друг князь Білосельський-Білозерський, після відвідин Франції, де він познайомився з кінним поло, організував на Хрестовому острові в гирлі Неви клуб поло, я багато годин присвятив цьому захоплюючому виду спорту.

Серед інших розваг найбільш незабутнє враження справляло святкування Великодня, найбільшого свята глибоко віруючої рос*ї, якому передував семитижневий піст. Вершиною цього свята було опівнічне богослужіння напередодні Великодня, воно починалося з того, що проголошували воскресіння Христа, а віряни здійснювали хресний хід із запаленими восковими свічками. Люди обіймалися і

тричі цілувалися за старовинним рос*йським звичаєм. Традиційна великодня їжа – паска, паски та яйця – освячувалася священником, а потім починалася служба. Церковні піснеспіви виконували прекрасні хори чоловіків і хлопчиків. Я більше ніде не чув нічого схожого на могутні рос*йські бази. Офіцери і чиновники були в парадній формі, жінки з суспільства хизувалися у святковому вбранні – всі, від нижчих верств суспільства до вищих, одягали найкраще.

Великдень також знаменувався загальною благодійністю, коли щедра рос*йська натура вступала у свої права і всі люди, починаючи з царя, підносили подарунки близьким. З цим святом пов'язувалися цілі потоки нагороджень у вигляді орденів і медалей, а також підвищення по службі. У великих містах панував рідкісний і теплий настрій. Усі вікна були освітлені, все місто на ногах; наносилися візити друзям і знайомим. Розкішні карети і коляски швидко мчали вулицями, а біля входів до палаців вельмож стояли лакеї у святкових лівреях із жезлами в руках. Весь тиждень гостей приймали в їдальнях і пригощали найкращим, що було в домі, і весь цей час дзвонили дзвони.

У моєму особистому житті в цей час відбулися зміни: 1892 року я одружився з пані Анастасією Араповою. Її батьком був генерал-майор Микола Арапов, який входив до свити Його величності. У минулому він також був кавалергардом.

1894 року помер могутній імператор Олександр III, а незабаром у Москві відбулося урочисте коронування Миколи II та імператриці Олександри Федорівни, куди на весь місяць відрядили і всіх кавалергардів.

Кількома днями раніше царствена пара прибула до Кремля з Петровського палацу, що знаходився за межами міста.

→ **ЗМІСТ**

Від видавництва.....3

Частина I

Перші десятиліття офіцерської кар'єри	7
Кінна подорож через Азію	33
На фронтах Першої Світової війни.....	51
Визвольна війна.....	85
Переговори в Лондоні та Парижі.....	151
Голова держави	174
Кінець нашим надіям.....	197

Частина II

Вісім років змагання з бурею.....	212
Зимова війна	306
Озброєний мир	422
Війна триває	461
За кермом держави	587
Фотографії.....	628
Примітки	635

ХУДОЖНЄ ВИДАННЯ

Карл Ґустав Фон МАННЕРГЕЙМ

М Е М У А Р И

Переклад українською — *Савелій Завадський*

Підписано до друку 22.05.2024 р. Формат 60x84 1/16.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 40,25. Тираж 100 прим.

ТОВ «КНТ»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 581 від 03.08.2001 р.

Книги, які можуть вас зацікавити

Стрільба артилерії.
Навчальний посібник

Сучасні військові
засоби радіо та
супутникового зв'язку

[Перейти на сайт →](#)